

Nr 99

Av fru Sandström m. fl. om utredning angående Grubbe och Västerhiske byamäns rätt till fyllnadsskog.

När ibland den s. k. avvitringen i landets nordliga delar kommer på tal, brukar det stundom heta att »kronan skänkte skog till bönderna», som sedan i stor utsträckning sålde denna skog till bolagen under »baggböleriets» dagar. En sådan skildring är i hög grad förenklad, vid närmare undersökning möter även andra aspekter.

Avvittringen, d. v. s. den i lag fastställda fördelningen av skog och gränsdragningen mellan kronans mark och enskilda hemman eller byalags mark, skedde under en mycket lång tid, då arbetet härmed var tidsödande. Man kan därför tala om olika perioder av detta arbete. Vad som brukar kallas »det äldre avvitringsverket» inom exempelvis Västerbottens län anges i handlingarna vara »en ny form för skattläggning», vilket i grund och botten var vad avvitringsverket hade till grundsyfte. I och med att hemmanen tilldelades skog efter mantal, fastställdes härigenom hemmanens skattetal och kronan tillförsäkrade sig på så sätt en skatteinkomst från områden, som tidigare i kronans händer inte givit några skatteintäkter. Det var sålunda inte enbart ett generöst »bortskänkande» av skog från kronan utan en åtgärd för att i större utsträckning än förut tillförsäkra det allmänna kontinuerliga skatteintäkter.

I och med avvitringen erhöll jordbrukarna på de i mantal satta hemmanen individuella områden eller allmänningar, som i laga ordning blev enskild eller allmän egendom. För avvitringens genomförande tillsattes särskilda domstolar, de s. k. avvitringsrätterna, som enligt en 1780 av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion för förfarandet inom Västerbottens län skulle bestå av en av hovrätten utsedd domare och sju nämndemän. Kronans ombud vid förrättningarna skulle vara den dåtida motsvarigheten till landsfiskalen på orten. Den lantmätare som avmätt orten skulle därjämte alltid vara tillstädes vid förrättningarna.

År 1785 infann sig avvitringsdomaren med nämnd och experter i Västerhiske och Grubbe byar i Umeå socken, Västerbottens län, för att där förätta laga avvitring. Sedan nödiga förhandlingar med utlåtanden från såväl kronoombud som lantmätare förts till slut, ansåg domstolen att de båda byarna skulle tilldelas 1 000 tunnland skog per mantal, vilket enligt mantalstalet borde bli 8 812 tunnland och 16 kappland. Skog fanns emellertid inte inom det närmaste området för att fylla detta skogsutrymme. Skogsområdet fastställdes emellertid och bristen skulle då — vilket var vanligt förekommande — täckas från längre bort liggande områden av kronans mark. Av-

vittringsrätten hemställde därför hos länsstyrelsen, att ifrågavarande hemman skulle tilldelas ett område motsvarande den uppkomna bristen från angränsande kronomark eller överloppsmark, när tillfälle därtill kunde uppkomma.

Länsstyrelsen fann avvägningen av den tilldelade skogen skälig. Byarna erhöll omedelbart inte fullt 2 000 tunnland av den genast tillgängliga skogen. Resten skulle enligt beslutet erhållas senare av något längre bort belägna skogar.

Vid denna tid var Umeå socken mycket större än den nu är. Nuvarande gränsocknar har tidigare tillhört socknen i fråga. Byamännen i Västerhiske och Grubbe, som lagligen blivit tillerkända ett fastställt antal tunnland skog men i realiteten endast fått en mindre del därav, gjorde sedermera anspråk på överloppsjord inom Degerfors socken, som tidigare tillhört Umeå socken. I Degerfors blev det vid avvittringen överloppsmarker, som otvivelaktigt tillhörde den kategori marker som avsågs vid länsstyrelsens besked om att mark skulle ställas till Västerhiske och Grubbes byamän »när tillfälle därtill» uppkom. Det hade emellertid gått en tid sedan dess. Och nu lämnades byamännens påminnelse utan avseende. Saken aktualiserades på 1860-talet av den generation jordbrukare i de båda byarna, som ärvt löftet om utfyllnadsskogen av sina fäder. Det visade sig när man hunnit så långt i avvittringsverket att det fanns gott om överloppsmarker inom Degerfors socken. Och till yttermera visso hade kronan vid denna tid börjat använda sina marker på ett helt annat sätt. Kronan avhände sig skog dels genom auktionsförrättningar, dels genom överlåtelse av avverkningsrätter till de vid denna tid verksamma skogsbolagen. I ett av Konungen underskrivet brev av den 10 juli 1863 meddelas utslag beträffande ett överklagande från firman James Dickson & Co., ägare av Baggböle sågverk, gällande länsstyrelsens i Västerbottens län meddelade utslag beträffande en framställning från firman i fråga.

Av kungabrevet framgår att skogsmarker tillhöriga kronan inom Degerfors socken under av allt att döma ganska lång tid varit »åtskilliga sågverk till årlig stockfångst mot stubböresavgift anslagna». Vad Baggböle sågverk beträffar hade detta företag erhållit privilegier på årlig avverkning under 140 år. Företaget hade nu hos länsstyrelsen anført klagomål över att den årliga stockfångsten blivit mindre än beräknat och att det därför erfordrades ytterligare skogsmarker för att fylla »bristen». Ehuru länsstyrelsen synes ha varit mycket generös mot firman när det gällde att ställa kronomark till förfogande, hade firmans ägare inte ansett sig tillgodosedd utan överklagat ett länsstyrelsebeslut hos Kungl. Maj:t. Ärendet återförvisades med det beskedet att firman tycktes vara rikligt tillgodosedd, och länsstyrelsens beslut fastställdes.

En mångfald bevarade akter ger vid handen att — som redan framhållits — kronans skogar inom de här berörda trakterna överlämnats genom försäljning eller avverkningsrätter till olika köpare inom sågverksbranschen. Vad som härvid frapperar en sentida läsare av dessa handlingar är att detta

skedde samtidigt som man var medveten om att tidigare löften om överlämnande av lagligen tillerkända skogsarealer till de här nämnda byarna inte uppfyllts. Byarna hade fått skogsarealerna sig tillerkända på papperet men inte i realiteten. Eftersom det enligt avvittringsdomens fastställande inskriverits de tunnlandstal, byarna erhållit, hade de härvid skattlagda hemmanen hela tiden betalat skatt i enlighet med inskrivna men aldrig undfångna skogsarealer.

Ett studium av handlingarna i detta ärende, löpande över en tid av nu nära två hundra år, reviderar i ganska stor utsträckning gängse uppfattningar om vad som tilldrog sig under det s. k. baggböleriets dagar. Även om skogsbolagen i stor utsträckning köpte skog eller avverkningsrätter av enskilda jordbrukare för priser, som då av säljarna godtogs men sedan visade sig vara för låga, är det alldeles klart att inom här berörda områden av Västerbottens län det var kronan, som furnerade bolagen en mycket väsentlig del av deras stockfångst. Auktionslistorna för kronoskogsauktionerna upptar rader av då för tiden aktuella köparnamn inom denna del av länet. Detta måste betyda att kronan då ansåg det angelägnare att tillhandahålla skog åt bolagen än att uppfylla de förpliktelser kronan hade mot exempelvis byamännen i byar, som lagligen tillerkänts men inte erhållit fastställda skogsområden — samtidigt som man måste ha varit medveten om att byamännen skattade enligt jordeböckernas siffror.

Den generation som var med vid avvittringen trodde på myndigheternas försäkran om att skog skulle erhållas så fort sig göra lät. Man väntade tåligt, för det var man van vid. Då och då försökte de göra sin rätt gällande men utan resultat. Den skog de ägde på papperet och skattade för blev något av en legend, som nästa generation ärvde. Inte heller den generation som upplevde »baggböleriet» i sin reella form med kronan som agerande säljarpart kunde göra sin stämma hörd med tillräcklig kraft. Länsstyrelsen avvisade vid denna tid ganska bryskt de framförda kraven. Och legenden gick vidare i arv till kommande generationer.

En ny generation tog åter upp saken. I februari 1939 erhöll sålunda länsstyrelsen i Västerbottens län på remiss en framställning till Kungl. Maj:t från Grubbe och Västerhiske byamän angående tilldelning av kronan tillhörig skog som ersättning för den fyllnadsskog, vilken de genom ett »förment felaktigt» utslag gått miste om när saken var före 1866. Man kunde nu peka på att vissa andra byar, som erhållit skog vid avvittringen men fått vänta på tilldelningen, långt efteråt också fått sin skog. Länsstyrelsens i oktober 1940 avgivna utlåtande på remissen från februari 1939 omtalar dessa förhållanden. Länsstyrelsen vidhöll emellertid det nära 80 år tidigare meddelade avslaget på byamännens begäran. Som motivering framhålles att byar som erhållit avlägset liggande tilläggsskog sålt densamma samt att det vore förenat med svårigheter att bruka skogsmark på längre avstånd från hemmansgårdarna. Och om hemmansägarna sålde tilläggsskogen, skulle köpeskillingen komma dessa och inte hemmanen till godo.

Länsstyrelsens motivering gällande en eventuell försäljning är endast en

förmodan, som i realiteten saknade täckning. De nuvarande hemmansägarna har ingen avsikt att sälja den eventuella tilläggsskogen. Hemmanen i fråga har i dag mycket litet skog, i de flesta fall mindre än vad som nu för tiden anses behövas för jordbrukets bärighet. Skulle fyllnadsskogen komma dem till handa, avser de att bruka den som gemensamt skogsvårdsområde.

Bland tillgängliga handlingar i detta ärende finns en promemoria med utredning angående avvittringen å Grubbe och Västerhiske byar i Umeå socken, upprättad av förste arkivarien och chefen för kammarkollegii arkiv, John Bjarme. Promemorian är dagtecknad den 27 augusti 1955. Här lämnas en redogörelse för ärendets behandling vid olika tillfällen, och de slutsatser som utredaren kommer till går ut på att byamännen torde vara berättigade att söka bekomma sin rätt.

När myndigheterna ställt sig avvisande till att byamännen erhåller denna sin rätt, skulle man kanske kunna anse saken utagerad. Frågan har emellertid en rent principiell innebörd. Dels är här fråga om allas likhet inför lagen. Och dels är det fråga om ett lagligt fattat besluts varaktighet i tiden. I de allra flesta fall har den vid laga avvittring gjorda markuppdelningen fullföljts, och de dåvarande markägarna erhöll därvid såsom enskild egendom den tillerkända marken. Denna egendom har sedan inte kunnat fråntagas dem på vare sig administrativ eller annan väg. Tillerkännandet skedde utan villkor. De enskilda markägarna eller deras lagliga arvingar har kunnat förfara med egendomen enligt eget skön. Därest försäljningar skett, har det gjorts på frivillig väg, där det inte varit fråga om exekutiva eller andra liknande förfaranden. På administrativ väg har emellertid byamännen i Grubbe och Västerhiske berövats sin lagligen tillerkända egendom genom att kronan aldrig uppfyllt sina åtaganden. Att marken formellt varit byarnas egendom måste stå klart, alldenstund de under mer än hundra år, d. v. s. fram till början av 1900-talet, betalat grundskatt och andra onera för markområden som de aldrig bekommit.

De av administrativa myndigheter på 1860-talet och på 1940-talet meddelade utslagen synes vara helt beroende av rådande uppfattningar i skogsfrågor. På 1860-talet ville myndigheterna i högre grad tillgodose skogsbolagen än enskilda jordägare, på 1940-talet nekade man jordägarna fyllnadsskogen, därför att man utgick från att den skulle försäljas och ansåg sådant förfaringssätt oriktigt. Alltså borde jordbrukarna inte erhålla någon skog. Frånsett att denna förmodan var oriktig — 1940-talets jordbrukare hade en annan uppfattning härutinnan — så hade länsstyrelsen inte att befatta sig med enskilda medborgares rätt att förfoga över egendom. Det förhållandet att byamännen i Grubbe och Västerhiske i dag inte förfogar över mark i den utsträckning de rätteligen borde göra kan i rättsligt hänseende inte ställa dem i någon annan ställning än byamän vilkas hemman erhållit tilläggsskog hundra år efter avvittringen.

Då det sålunda ur rättslig och principiell synpunkt synes vara ett krav att dessa spörsmål blir utredda och slutligt avgjorda, kan det vara naturligt att förelägga detta ärende riksdagens prövning.

Därför hemställas,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte begära en sådan utredning angående Grubbe och Västerhiske byamäns rätt till fyllnadsskog i enlighet med avvitringsdomstolens beslut, att Kungl. Maj:t sedan kan pröva ärendet för slutligt avgörande.

Stockholm den 22 januari 1958

Ragnhild Sandström

Jan-Ivan Nilsson

Carl Östlund

i Tvärälund